

IRODALOMTÖRTÉNET

1999. LXXX. évf.

Új folyam XXX. kötet

TARTALOM- ÉS NÉVMUTATÓ

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
BUDAPEST

ÖSSZESÍTETT TARTALOMJEGYZÉK AZ 1999-ES ÉVFOLYAMHOZ

BABUS ANTAL: Dosztojevszkij szerepe Fülep Lajos világgépének alakulásában	30–47
BÉCSY TAMÁS: Kire süt a nap? (Zilahy Lajos: <i>Süt a nap</i>)	48–60
BÉNYEI PÉTER: „El volt tévesztve egész életünk!” <i>Esztétikai alapú létértelmezési kísérlet a történelmi regény műfaji konvenciói alapján</i> (Kemény Zsigmond: <i>A rajongók</i>)	441–465
BÓDI KATALIN: Narrato-poétikai vizsgálódások az érzékenység magyar napló- és levélregény-irodalmában	530–555
DEBRECZENI ATTILA: „Érzékenység” és „érzékeny irodalom”	12–29
FRIED ISTVÁN: Kassák Lajos zenéje (<i>Irodalmi és zenei avantgarde Kassák első verseskötetében</i>)	327–346
FRIED ISTVÁN: Márai Sándor a <i>Napkeletben</i> (1921–1922)	61–78
FRIED ISTVÁN: Márai Sándor és a Kisfaludy Társaság	573–589
GYAPAY LÁSZLÓ: Kazinczy és Kölcsey kapcsolatának alakulása egy tervbe vett recenzió történetének tükrében	398–423
HÍTES SÁNDOR: Szini Gyula (visszaírás)	235–254
N. HORVÁTH BÉLA: A beszédmód megújításának kísérletei <i>Illyés Gyula költészete a hetvenes években</i>	269–279
KNAPP ÉVA–TÜSKÉS GÁBOR: Egy XVII. századi elbeszélés-gyűjtemény: az első máriavölgyi miráculumos könyv és irodalmi utóélete	380–397
KONDOR TAMÁS: Péterfy Jenő és a fiatal Lukács György tragikumelmélete	217–234
KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: Az első erdélyi remekíró: Bethlen Miklós	497–511
KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: Az elidegenített nyelv „beszéde” – <i>Az avantgarde hagyomány kérdéséhez</i> –	347–364
MÁRFAI MOLNÁR LÁSZLÓ: A retorika jegyében (<i>A fiatal Fülep kritikáiról</i>)	466–472
NAGY GÁBOR: „A líra szelleme”: a metafora versteremtő ereje (<i>Baka István költészetéről</i>)	600–621
OLASZ SÁNDOR: „Műfaja: önarckép”? Az autobiografikus-esszéisztikus konfesszió és Déry Tibor <i>Ítélet nincs</i> című regénye	590–599
ONDER CSABA: Kazinczy csokráról és Esterházy kelgyójáról (<i>Az anthológia az olvasás horizontváltásában</i>)	556–572
POSZLER GYÖRGY: Egyetemes Történet – Sugalmazott Költészet (<i>A „szellemtudomány” változatai</i>)	79–101

ROHONYI ZOLTÁN: A klasszicista kánon revíziója és a monológlíra	3–11
RÓNAY LÁSZLÓ: A francia példa (<i>A magyar és a francia irodalom viszonya e század harmincas éveiben</i>)	255–268
SÁNTA GÁBOR: A XIX. századi magyar próza Budapest-képe	190–216
SZAFFNER EMÍLIA: Bajza József és a Walter Scott-i regény	171–189
SZAJBÉLY MIHÁLY: A rege és rokonműfajai a XIX. század elejének magyar irodalmában	424–440
SZIGETI LAJOS SÁNDOR: <i>Lócsere és költői szárnyalás</i> (<i>Kassák „hitváltása” és egy motívum „ars poeticája”</i>)	365–379
TAMÁS ATTILA: Egy verskompozíció-típus megjelenése századunk magyar költészetében	134–149
TAXNER-TÓTH ERNŐ: <i>A karthausi keletkezéstörténetéhez</i>	512–529
TVERDOTA GYÖRGY: József Attila szerelmi ódája	102–133
ZSADÁNYI EDIT: A Másik hangja – Krasznahorkai László: <i>Sátántangó</i>	280–297

Fórum

VOIGT VILMOS A mai magyar folklór textológia kérdései	298–306
--	---------

Emlékezés

KOROMPAY H. JÁNOS: Horváth János és Margitta	160–165
NAGY SÁNDOR: Visszatekintés a 175 éve született Sükei Károlyra	622–629

Szemle

BITSKEY ISTVÁN: Kecskeméti Gábor: <i>Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században</i>	485–490
CSORBA DÁVID: Siralmas jajt érdemlő játék <i>Magyar nyelvű tudósítás a Wesselényi-mozgalomról</i>	644–645
CSÚRÓS MIKLÓS: <i>A magyar irodalomtörténet bibliográfiájának új kötetei</i>	635–638
DEBRECZENI ATTILA: Szilágyi Márton: <i>Kármán József és Pajor Gáspár Urániája</i>	150–153
FENYŐ ISTVÁN: <i>A Csokonai Könyvtár. Források című sorozatról</i>	479–485
FÖLDVÁRI SÁNDOR: Ioann Kutka: <i>Katihiszisz malüj...</i> („Kis Katekizmus...”)	646–648
GAJDÓ ÁGNES: „...rám köszönnék ők is, kik nem élnek” <i>Juhász Gyula-ikonográfia</i>	156–159
IMRE LÁSZLÓ: Korompay H. János: <i>A „jellemzetes” irodalom jegyében</i> (<i>Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása</i>)	473–478
JÁSZBERÉNYI JÓZSEF–KOVÁCS BÉLA LÓRÁNT: A legújabb Berzsenyi-szövegkiadásról (<i>Berzsenyi Dániel: Versek</i>)	490–494

IRODALOMTÖRTÉNET

Bódi Katalin, Csorba Dávid, Csűrös Miklós,
Földvári Sándor, Fried István, Kilián István,
Kovács Sándor Iván, Nagy Gábor,
Nagy Sándor, Olasz Sándor, Onder Csaba,
Poszler György, Taxner-Tóth Ernő,
D. Tóth Judit

1999/4.

IRODALOMTÖRTÉNET

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság
és a tudományegyetemek irodalomtörténeti intézeteinek folyóirata
Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia
és 1999-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával

1999. LXXX. évf., 4. sz.

Új folyam XXX. évf., 4. sz.

Főszerkesztő: TAMÁS ATTILA
Felelős szerkesztő: KOVÁCS SÁNDOR IVÁN
Technikai szerkesztő: RUTKAY HELGA

Szerkesztőség
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézet
4010 Debrecen
Telefon: 52/316-666/2220
Adminisztráció: Papp Eleonóra

Szerkesztőbizottság
BÉCSY TAMÁS, FERENCZI LÁSZLÓ, FRIED ISTVÁN, GÖRÖMBEI ANDRÁS,
IMRE LÁSZLÓ, KABDEBÓ LÓRÁNT, KENYERES ZOLTÁN, KOVÁCS SÁNDOR IVÁN,
KULCSÁR PÉTER, KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, LENGYEL BALÁZS,
MADOCSAI LÁSZLÓ, NÉMETH G. BÉLA, POSZLER GYÖRGY,
PRAZNOVSZKY MIHÁLY, ROHONYI ZOLTÁN, SZIGETI LAJOS SÁNDOR,
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, TARJÁN TAMÁS, WÉBER ANTAL

A *Szemle*-rovat szerkesztője: S. VARGA PÁL

Felelős kiadó: PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Kiadóhivatal
Magyar Irodalomtörténeti Társaság
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest, Piarista köz 1., I. em. 59.
Telefon: 337-7819

Recenziós példányok és kritikák a szerkesztőségbe küldendők.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Tartalom

1999/4. szám

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN	
Az első erdélyi remekíró: Bethlen Miklós	497
TAXNER-TÓTH ERNŐ	
<i>A karthausi keletkezéstörténetéhez</i>	512
BÓDI KATALIN	
Narrato-poétikai vizsgálódások az érzékenység magyar napló- és levélregény-irodalmában	530
ONDER CSABA	
Kazinczy csokráról és Esterházy kelgyójáról (<i>Az anthológia az olvasás horizontváltásában</i>)	556
FRIED ISTVÁN	
Márai Sándor és a Kisfaludy Társaság	573
OLASZ SÁNDOR	
„Műfaja: önarckép”? Az autobiografikus-esszéisztikus konfesszió és Déry Tibor <i>Ítélet nincs</i> című regénye	590
NAGY GÁBOR	
„A líra szelleme”: a metafora versteremtő ereje (<i>Baka István költészetéről</i>)	600

Emlékezés

NAGY SÁNDOR	
Visszatekintés a 175 éve született Sükei Károlyra	622

Szemle

POSZLER GYÖRGY	
Küldetés és Költészet – a Líraértelmezés Dramaturgiája (<i>A költőszerep lehetőségei Közép-Európában – tanulmányok Illyés Gyuláról</i>)	630

CSÚRÖS MIKLÓS	
<i>A magyar irodalomtörténet bibliográfiájának új kötetei</i>	635
KILIÁN ISTVÁN	
Bitskey István: <i>Püspökök, írók, könyvtárak</i>	
<i>Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban</i>	638
D. TÓTH JUDIT	
A XIII. századi magyarországi vallásosság két forrása (Árpád-házi Szent Margit legrégebbi legendája és szentté avatási pere: <i>Boldog Margit élettörténete, Vizsgálat Margit szűznek életéről, magatartásáról és csodatetteiről</i>)	641
CSORBA DÁVID	
Síralmas jajt érdemlő játék <i>Magyar nyelvű tudósítás a Wesselényi-mozgalomról</i>	644
FÖLDVÁRI SÁNDOR	
Ioann Kutka: <i>Katihiszisz malüj...</i> („Kis Katekizmus...”)	646

Ioann Kutka: *Katihiszisz malij...* („Kis Katekizmus...”)

Nemcsak az eredeti kötet könyvészeti és művelődéstörténeti fontosságával, hanem a most megjelent reprint ízléses kiállításával is felhívja magára a figyelmet a kárpátaljai ruszinok számára írt katekizmus.

Közismert a *Budai Királyi Magyar Egyetemi Nyomda* szerepe a Kárpát-medence különböző etnikumainak nemzeti megújulásában. Szinte valamennyi szerb, szlovák, román, ruszin és más kiadvány itt látott napvilágot, amely a felvilágosodás hatása alatt formálódott fiatal nemzeti kultúrákat volt hivatva fejleszteni, vagy éppen megteremtteni. Különösen azóta látjuk ezt, amióta az Egyetemi Nyomda megalapításának kétszázötvenedik évfordulóján vaskos kötet adta közre a különböző nemzetek és nemzetiségek számára nyomtatott kiadványok jelentőségével, művelődéstörténeti szerepével foglalkozó kutatások eredményeit (*Typographia Universitatis Hungaricae Budae, 1777–1848*. Publié par Péter Király, Bp., Akadémiai, 1983). Érdemes hozzátennünk, hogy Király Péter professzor olyan fontosnak tartotta a nyomda szláv, román és görög kiadványainak a kelet-közép-európai nemzeti megújulásban játszott szerepét, hogy a szláv irodalmi nyelvek kialakulásával foglalkozó rangos amerikai kötetben közölt róla tanulmányt (Király, Péter, *The Role of Buda University Press in Development of Orthography and Literary Languages* = G. Stone–D. Worth [ed.], *The Formation of Slavonic Literary Languages*, Columbus, Ohio, Slavica Publishers, 1985); majd önálló angol nyelvű kismonográfiát is szentelt a kérdésnek (Király, Péter, *National Endeavors in Central and Eastern Europe. As Reflected in the Publications of the University Press of Buda 1777–1848*, Bp., 1993). Udvari István, a *Kis Katekizmus* reprint-jének sajtó alá rendezője, a Király professzor szerkesztésében megjelent *Typographia...* címlapját is közölve (181.) köszönti a magyar szlavisztika doyenjét, aki a közelmúltban töltötte be nyolcvanadik életévét. Ez a születésnap ajándék méltó Király professzor életművéhez.

A kárpátaljai ruszinság számára az egyházi unió (1646) tette egyáltalán lehetővé a művelődést, hiszen az unió előtt az ortodox papok jobbágysorban éltek. Bár a helyzet ezután sem változott gyorsan: még a tizenhetedik század első felében is megtörtént, hogy a ruszin papot robotra hurcolta földesura, nem törődve a királyi rendelettel, amely immár kiemelte az egyesült (görög katolikus) klérust a jobbágysorból, és papíron a római katolikusokkal tette egyenlővé. A helyzet gyökeresen csak az önálló munkácsi görög katolikus egyházmegye felállításával (1771) változott meg. Ezt elősegítette az a szerencsés körülmény, hogy a püspöki széket olyan kimagasló egyéniség töltötte be, akiben az energikus vezetői tulajdonságok egyesültek a széles látókörű műveltséggel. *Bacsinszky András* 1772-től 1806-ig tartó egyházkormányzása jelenti a kárpátaljai ruszin felvilágosodás és nemzeti megújulás első nagy korszakát. Ekkor formálódik az írástudó ruszin klérus, mint immár saját nemzeti értelmiségi réteg, ekkor teremtnének meg az alapok ahhoz, hogy majd a következő nemzedék már ne csupán az analfabétizmus és hitbeli tudatlanság felszámolását tűzze ki céljául, hanem arra is képes legyen, hogy a felvilágosodás korszerű filológiáját, a felvilágosodás racionalista nemzeti történetírását és a természettudomány korszerűbb gondolatait (newtoni fizika) is valamelyest megismerje, felfogja, és a nyelvtudomány terén megfelelő szinten akceptálhassa a ruszin értelmiség *Fogarassy János*, *LutsKay Mihály* grammatikaiban, *Csurgovics János* és *LutsKay Mihály* történetírói, valamint

prédikációs műveiben, *Dohovits Bazil* rokokó költészetében és dilettáns, de nagy igyekezettel művelt természetfilozófiájában. Ennek a két korszaknak a határán, az előfelvilágosodás úttörő periódusának és az érett nemzeti megújulás kiforrott ruszin tudományosságának fordulópontján jelent meg Ioann Kutka két katekizmusa. Közülük az első, a *Kis Katekizmust* tarthatjuk most kezünkben.*

Korábban a nagyszombati nyomda adott három kiadványt a ruszinoknak, az első *De Camelis* püspök *Katekizmusa* volt 1698-ban, majd alig egy évre rá a papságra is kétségbefejtően jellemző írástudatlanságot enyhíteni akaró abécéskönyv. Nemrégiben adott hírt Bor Kálmán egy negyedik nyomtatványról is, amely a nagyszombati jezsuiták nemzeti kultúrapártoló lelkületéről tanúskodik. A ruszinok számára készült nyomtatványokat, valamint a Kutka-féle *Kis Katekizmus* beható nyelvi elemzését adja Udvari István (ukránul 184–189., magyarul 191–196.), akinek a korabeli ruszin hivatali írásbeliség monografikus szintézisét is köszönhetjük. A korrekt, nyelvészhez illő székszavúsággal megírt utószót jobban értékelhetjük, ha felhívjuk a figyelmet néhány művelődéstörténeti vonatkozásra.

A már említett *De Camelis*-féle katekizmus kiadását is (amelyről a tömör előszóban tárgyilagosan emlékezik meg a szerző) alapvetően annak a *Kollonich Lipót* esztergomi érseknek köszönhetjük, aki a görög katolikusokat jogilag, gazdaságilag, kulturálisan egyaránt segítette. Az utószóban azonban, minthogy a szerző egy bő bekezdést szentel *De Camelis*nek és kiadványainak, a katekizmussal egy időben adatja ki *Petrus Canisius Kis Katekizmusát*, latinikával a horvátok, cirillikával a szerbek számára. *Canisius Kis* és *Nagy Katekizmus*a nagy hatással volt mind az európai, mind a magyar katekizmusíráshoz.

A katekizmus népnyelvi megjelentetésére a bécsi szinodális határozat alapján Udvari helyesen utal (193.), ám itt többről van szó, mint nyelvi kérdésről: az egész Kárpát-medence görög katolikusságának episzkopális szinten egyeztetett összefogásáról egy alapvető hitéleti, dogmatikai feladat megoldására. Korántsem csupán a katekizmus, hanem – mint mondtuk – az összes szükséges szerkönyv katolikus hittani szempontból helyes szövegének megjelentetéséről. Ez a szinodusi határozat volt az alapja a Bacsinszky-féle bibliakiadásnak is. Ebbe a folyamatba illeszkedett Kutka két katekizmusa, és ez a magyarázata annak, hogy oly sok kiadást megértek, s viszonylag sokáig használták ezeket (amint Udvari felsorolja a 191. oldalon). A szerzője említi a *Bellarmin*-féle katekizmus román fordítását (191.), és ennek fontosságát szakirodalmi hivatkozásokkal is kiemeli. Ám nemcsak azért volt ez fontos, mert a román híveknek érthető nyelven jelent meg. *Azért éppen Bellarmint* fordították, mert ez a római katolikus szerző hittani szempontból vitán felül elfogadható volt a görög katolikus hívek számára. Egy, a beszélt népnyelven megírt, ugyanakkor hittanilag korrekt, ám esetleg konzervatív egyházi szláv nyelvű katekizmus felbecsülhetetlen

* A ruszinok neveit ott írjuk magyarosan, ahol az illető szerző maga is részesévé vált a magyar írásbeliségnek, illetve szoros kapcsolatban állt a korabeli magyar szellemi élettel. Így *Lutskay* az eredeti *Pop* családnevet a szülőfalujáról vett magyarosra cseréli fel; *Dohovits* pedig magyarul is verselt, sőt rokokó szerelmes verseit kizárólag magyarul írta. Minthogy a ruszinok értelmisége anyanyelvi szinten beszélt és írt magyarul, a hovatartozás megítélése természetesen vita tárgya lehet, ám ez kívül esik a recenzió keretein.

értékű a hitben műveletlen, az orthodox batykók idejében még Szent Pált is Istennek tartó egyesült parasztok sötétségének felszámolására. (Nem lenne haszontalan egyszer azt is megvizsgálni, hogyan érvényesül a katolikus katekizmusok hatása az unitus szerzők műveiben, hogyan viszonyulnak egymáshoz például a horvát és szerb *Canisius*-fordítás, valamint azok az önálló ruszin katekizmusok, amelyeket *De Camelis*, *Kutka* és mások – például *Dohovits* – neve fémjelez. Valószínű, hogy az alapos kutatás *Kutka Kis* és *Nagy Katekizmusában* is fellelhetné *Canisius* hatását, éppen ez a reprint teremtheti meg ennek jobb lehetőségét.)

Amikorra *Kutka* katekizmusai megjelennek, már nem Eger, Nagyvárad vagy Nagyszombat jelenti a magasabb műveltség elsajátításának színhelyét, hanem Bécs. Itt, az 1774-ben Mária Terézia által alapított Barbareumban óriási szellemi pezsgés indult meg, a ruszinok más szláv népek fiatal értelmiségijeivel találkoztak, a Habsburg Birodalom és Európa akkori szellemi centrumának életét tapasztalhatták, és itt működött az a *Kopitar*, illetve az ő meghívására az a *Dobrovsky*, akinek kulcsszerepe volt a szláv filológia születésében, illetve az ausztrószláv népek nemzeti megújulásában. Ők ketten szorgalmazták a kárpátaljai szlávság tanulmányozását is. Felhívásuk méltó követőkre talált, főként a már említett LutsKay Mihály munkásságában, akinek egyházi szláv–ruszin párhuzamos nyelvtana és kétkötetes prédikációs gyűjteménye (*Cerkovnijja beszidi navszi nyegyili roka*, Budae, 1831) szintén a Budai Királyi Magyar Egyetemi Nyomda terméke.

Méltán nevezte tehát a kötetet sajtó alá rendező Udvari a *Kutka-féle Kis Katekizmust* „egy XIX. század eleji ruszin kulcsmű”-nek (191.). Helyesen domborítja ki, a tőle megszokott alapos nyelvészeti elemzéssel, hogy *Kutka* katekizmusai jól illeszkednek abba a bonyolult nyelvi folyamatba, amely a tizennyolcadik században önállósá vált munkácsi püspökség hivatali írásbeliségétől kezdődően egy, a beszélt népnyelvhez mindinkább közeledő írott nyelvvel váltja fel az egyházi szlávot, noha egységes irodalmi norma mindvégig nem alakul ki. Így láthatjuk, hogy *Kutka* katekizmusától egyenes út vezet Csurgovics és LutsKay prédikációihoz, *Dohovits* Bazil ruszin népies verseihez, majd később Alekszander Duhnovics első korszakának ruszin nemzeti irodalmához. Éppen ebben rejlik e szép kiállítású kötet egyik, útmutató értéke. Idestova egy évtizede kezünkben van LutsKay *Grammaticájának* reprintje egy ungvári kiadásnak köszönhetően, amely azonban jóval több kívánnivalót hagy maga után (ukrán fordítással: Ungvár, 1989); sőt az ungvárinál korrektebb gondozásban már megjelent Münchenben is, a szerző halálának 150. évfordulóján (az Ukrainische Freie Universität kiadása, 1983, sajtó alá rend., utószó Olexa Horbatsch). A könyvszakma következő fontos lépése lehetne tehát *LutsKay prédikációinak reprint kiadása*, avatott szerző megfelelő kísérő tanulmányával, hozzásegítvén a kutatást az Egyetemi Nyomda kárpátaljai kiadványainak jobb megismeréséhez.

(Sajtó alá rend., utószó: Udvari István. Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke kiadása, Nyíregyháza, 1997. 203 l. [Buda, 1801. kiad. hasonmása])

FÖLDVÁRI SÁNDOR

Számunk szerzői

BÓDI KATALIN egyetemi hallgató, Debrecen
CSORBA DÁVID doktorandusz, Debrecen
CSÚRÓS MIKLÓS egyetemi docens, Budapest
FÖLDEVÁRI SÁNDOR irodalomtörténész, Pécel
FRIED ISTVÁN egyetemi tanár, Szeged
KILIÁN ISTVÁN egyetemi tanár, Miskolc
KOVÁCS SÁNDOR IVÁN egyetemi tanár, Budapest
NAGY GÁBOR predoktor, Debrecen
NAGY SÁNDOR főiskolai tanár, Eger
OLASZ SÁNDOR egyetemi docens, a *Tiszatáj* főszerkesztője, Szeged
ONDER CSABA főiskolai adjunktus, Nyíregyháza
POSZLER GYÖRGY akadémikus, Budapest
TAXNER-TÓTH ERNŐ egyetemi tanár, Debrecen
D. TÓTH JUDIT egyetemi adjunktus, Debrecen

A kiadásért felel: Praznovszky Mihály
Műszaki szerkesztő: Ruttkay Helga
Készült az ETO-Print Nyomdaipari Kft.-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály

HU ISSN 1324 4970